

УДК 74+76/766

Зайцева В.І.,*викладач кафедри дизайну**Інституту мистецтв**Київського університету імені Бориса Грінченка*ТРАДИЦІЇ І ПОШУКИ В ГАЛУЗІ УКРАЇНСЬКОГО
КНИЖКОВОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено культурі створення книжки як вагомого чинника розвитку сучасного пластичного мистецтва. Поняття «мистецтво книги» охоплює широку галузь художнього та видавничого професіоналізму; будь-яке видання становить специфічну просторову систему зі своїми законами внутрішньої організації. У дослідженні простежено, як у процесі розвитку української графіки ХХ століття в цілому та в конкретних художніх явищах, мистецьких творах відбувається постійна взаємодія інтернаціонального і національного, загального й особливого, новітнього і традиційного. Акцентовано увагу на розвитку нового графічного мистецтва, що позначився переоцінкою естетичних якостей національного мистецтва.

Ключові слова: дослідження, культура, книга, мистецтво, видавництво, професіоналізм, національні традиції, естетика.

Дослідження в галузі культури створення книжки є актуальним в сучасних умовах культурного відродження України. Слід зауважити, що сучасне мистецтво книги охоплює широку галузь художнього та видавничого професіоналізму і без зайвих перебільшень, може називатися прогресивним у сфері оформлення книжки. Адже має служити прикладом корисного досвіду у творчій діяльності сучасних художників-дизайнерів, ілюстраторів, що безперечно, сприятиме подальшому розвитку книжкового

мистецтва України. Втім, дослідження творчого доробку українських майстрів книжкової графіки аж ніяк не можна назвати вичерпаним. Піднято, можна сказати, лише перший шар в розкритті характерних особливостей цього явища української культури. На часі, дослідження еволюції вітчизняної книжкової графіки під впливом зовнішніх чинників різного характеру: економічних, суспільно-політичних, світоглядних та естетичних.

Важливі теоретичні положення викладені у працях українських мистецтвознавців-дослідників явища «українська книжкова графіка». Здобуткам вітчизняних майстрів книжкової ілюстрації присвячено чимало мистецтвознавчих робіт, зокрема, таких знаних науковців, як Ю.В. Белічко, М.О. Криволапов, О.В. Ламонова, А.П. Шпаков, Р.М. Яців, Д.В. Малаков, Д.Д. Фоменко, І.Б. Бай, В.А. Бокань, Л.П. Польвий, О.К. Федорук, І.І. Верба, О.О. Авраменко, О.А. Лагутенко, Б.В. Валуєнко, П.В. Нестеренко, М.М. Гордійчук, М.В. Гончаренко, О.Г. Костюк, в яких виявлено різні школи, напрями, особливості творчого методу та стилю відомих майстрів, проаналізовано, як змінювались художні смаки та стилі в процесі оформлення літературних творів, розкрито творчий доробок в галузі книжкової графіки. Маємо ґрунтовні дослідження відомого українського мистецтвознавця Оксани Ламонової про природу книжкової ілюстрації та специфіку художнього оформлення літературних творів. Проте недостатньо були досліджені художні засоби, що реалізують гармонійні зв'язки елементів композиції видання.

Метою даної статті є обґрунтування актуальності проблематики в галузі українського книжкового мистецтва, дослідження розвитку сучасних напрямків в галузі культури створення книжки та формування стратегії наукового дослідження. Зібрана системна науково-дослідна, проектна база дослідження, а також освітянська робота в галузі мистецтва книги стали надійною базою для втілення наукового дослідження. А також аналіз традицій українського книжкового мистецтва, законів споріднення ілюстрацій та тексту у виданні. Композиційно поєднані, вони створюють у нашій уяві образ не зоровий і не словесний, а уособлений, відокремлений від обох його носіїв, сконструйований у деякому віддаленні від художньої природи та специфічних засобів мистецтва.

Особливе місце в українській графіці завжди займала книжкова графіка. І це не випадково. Яскраве та хвилююче слово геніїв

української літератури, таких як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Іван Котляревський та багатьох інших, не могли не надихнути вітчизняних графіків на відповідні образотворчі інтерпретації їх безсмертних творів. Нині ми маємо значний масив прекрасних творів у жанрі книжкової ілюстрації до творів українських літературних класиків. В цих творах водночас відобразилися і історія української літератури, і історія вітчизняної графіки, і історія культурно-історичного поступу України взагалі. Тому книжкова графіка є надзвичайно плідним об'єктом дослідження, тією точкою перетину, у якій відбувається процес непростих взаємодій чинників суспільно-політичних, духовно-культурних та безпосередньо художньо-естетичних.

Перша третина ХХ сторіччя відроджує книгу як складне художнє явище, як феномен синтезу, що символізує нове світовідчуття. З роками накопичувався творчий досвід, до ілюстрування книги зверталися нові й нові талановиті майстри, творчим набутком яких і визначається обличчя української книжкової графіки на різних етапах її розвитку. До останнього часу за усталеною традицією історію українського мистецтва поділяли на дожовтневу та радянську. На нашу думку, ця періодизація має право на подальше існування хоча б з огляду на загальні тематичні спрямування творів мистецтва та на художні завдання в галузі образно-стилістичних шукань, що велінням часу поставали перед митцями. Цим поняттям об'єднана спадщина досить різних митців, творчість яких не лише співпадає з означеним періодом, а й вирізняється принципово новим світобаченням, новою стилістикою та розробкою нових естетико-виражальних засобів щодо втілення обраної художньої теми.

З історії мистецтва оформлення книжок відомо, що протягом століть ілюстраціям надавали важливе значення, адже яскраві малюнки були єдиним ефективним засобом розкриття текстової інформації для малограмотних читачів. Ілюстрації, виконані в своєрідній образотворчій інтерпретації, не тільки супроводжували текст літературних творів, але й в значній мірі доповнювали його, розкриваючи основну сюжетну канву.

Кінець XVII та XVIII століття пов'язані в історії книги з підвищенням ролі гравюри — ксилографії. Київська школа гравюрів досягла високого рівня реалістичної виразності й граверської

майстерності, що сприяло глибокому впливу української культури книги на московських, білоруських та, до деякої міри, на польських майстрів книги. Поєднання місцевих елементів з кращими іноземними в київських виданнях свідчить про підвищення їхнього художнього й технічного рівня [12, 16].

Українські графіки опанували багату спадщину митців минулих століть. Слід відзначити, що в мистецтві книжкової графіки першої третини ХХ століття простежується постійна взаємодія інтернаціонального і національного, загального і традиційного бачення. Твори української книжкової графіки першої третини ХХ століття в свій час широко «мандрували» по Україні, потрапляли за кордон. Вони не створювалися в ситуації «залізної завіси». Українські художники працювали в Парижі, Мюнхені, Лейпцигу, Празі, Варшаві, Кракові, Москві, Петербурзі. На мову української графіки впливали традиції і нові течії мистецтва західноєвропейського, російського, польського, національні художні джерела. Їх важко чітко розрізнити, оскільки вони переплетені у творчості кожного художника. [5]

На початку ХХ століття серед майстрів книги спалахує новий інтерес до індивідуальної означеності як кожної конкретної книги в цілому, так і шрифтів та прикрас на обкладинках і в тексті. Художникам книги властива підвищена вимогливість до створення власного «почерку» в шрифтах з тенденцією до національної своєрідності. Звичайно, досягти якихось певних успіхів на цьому шляху можна було, лише аналітично вивчаючи класичну спадщину. Для українських майстрів справжнім чистим животворним джерелом було багатство технічних і художніх надбань вітчизняних стародруків, а також висока культура видань країн Західної Європи.

Мистецтво графіки на початку ХХ ст. пережило справжній ренесанс. Майстри поставили перед цим видом мистецтва велику кількість завдань як суто художніх, філософських, так і соціальних, суспільно-політичних. Журнальна та книжкова графіка, малюнок до газетного видання, плакат — ці форми графічної творчості набували пріоритетного розвитку в образотворчому мистецтві у його стиканнях з плінним життям. Саме графіка існує на межі індивідуально-неповторного і масового тиражованого мистецтва, що набуло нового розвитку завдяки прогресу в галузі поліграфічного виробництва. У графічному мистецтві знайшли вихід ті проблеми, що гостро постали перед митцями на зламі століть і які

вони відчували як зіткнення протилежностей — елітарне і масове, рукотворне і тиражоване, матеріальне і духовне, новітнє і традиційне [4].

Наприкінці ХІХ століття в культурі різних країн Європи були відчутними спільні тенденції, які обумовлені у світоглядному аспекті двома головними причинами – кризою позитивізму і прагненням відкрити нові виміри у ставленні до навколишнього світу і процесу життя в цілому. У цей час виникають підстави для формування спільного поля культури.

Співвідношення «інтернаціонального» та «національного» в мистецтві було однією з актуальних проблем, яку поставили майстри стилю модерн. Апологети нового стилю маніфестували універсальність його формотворчих засобів, але водночас не менш актуальним для художників і архітекторів було бажання відродити певні національні традиції [1, 25].

У ХХ столітті ілюстрації відомих українських художників книги П. Мартиновича, І. Їжакевича, Г. Нарбута, В. Касіяна, М. Дерегуса, О. Довгаля, С. Адамовича, О. Данченка, Г. Якутовича та багатьох інших митців відзначалися різноманітністю художніх стилів, органічним взаємозв'язком з літературними текстами.

Найважливішою подією в мистецькому житті України 1910-х років, найбільшим досягненням культурної політики нової влади Української Народної Республіки стало створення Української академії мистецтв. До складу викладачів першої національної художньої академії були запрошені відомі майстри, яким притаманне спільне прагнення — поєднати давні традиції українського мистецтва з новими відкриттями європейських художніх течій. Засновники нової школи пройшли в образотворчому мистецтві через стиль модерн з його тяжінням до синтезу мистецтв. Майстерню графіки в УАМ очолив Георгій Нарбут, який був визнаним професіоналом книги. Привабливість творчих робіт Нарбута, точність його пластичних рішень, вишуканий смак і знання художніх стилів сприяли тому, що художник став на довгі роки кумиром графіків, започаткував найбільш широку і впливову течію в українському графічному мистецтві 1920-х років, що отримала назву «нарбутівської» [2, 105].

Георгія Нарбута надихала мрія відродити високий статус мистецтва, який воно мало в давнину. Взірцем глибокого занурення

в життя та побут людини було народне мистецтво, якому властиві певні канони і умовності, захоплення яскравими фарбами та безпосередність світовідчуття, уникнення зовнішньої описовості.

Художник поставив перед собою складне завдання віднайти популярний стиль, який здатний поєднати емний зміст з якостями універсалу. Пластична мова Г. Нарбути в київський період поступово змінюється порівняно з попередніми, петербурзькими. Митець звертається до зразків українських стародруків, це помітно вже в оформленні обкладинки до першого номера часопису «Наше минуле» 1918 року. Нарбут умів легко втілювати зображальні мотиви в символічні композиції.

За двадцять років майстерня виховала цілу плеяду художників книги. З року в рік зростала майстерність її випускників, розширювались жанри книжок, ілюстрованих дипломниками, освоювались найскладніші графічні техніки, підносились культура книги і образність графічної форми. У цей період художня освіта розвивалася відповідно до вимог видавничої практики та художнього життя в країні, засвоюючи все нове, прогресивне [12, 152].

Широкий приплив у середині 50-х та в 60-ті роки до видавництва талановитої молоді, що принесла з собою в мистецтво книги сміливість рішень, палку захопленість та завзяття, пошуки нових засобів художньої виразності, визначив глибокі зрушення в цій галузі мистецтва. До того ж це до певної міри було підготовлено всім ходом розвитку книжкової графіки повоєнного часу.

Основні сили книжкового мистецтва зосереджуються у Києві, в якому функціонують провідні видавництва і працюють майстри книги. В ньому ж набула високого піднесення й художня освіта в галузі підготовки художників-графіків, що зосереджувалася у Київському державному художньому інституті. Видатними професорами майстерні книжкової графіки в ті часи були В. Касіян, І. Плещинський, М. Попов, Г. Якутович.

Вищі досягнення української книжкової графіки цього часу дають нам усі підстави твердити про значний поступальний хід цього мистецтва, про формування яскравих творчих індивідуальностей, які визначають сьогодні самобутнє обличчя української графіки та її місце у світовому мистецтві.

Слід відзначити, що за останні десятиліття посилилося прагнення до органічної єдності всіх художніх елементів книги, що сприяють

образному розкриттю змісту твору. Досягнуті певні успіхи в художньому оформленні книги: в органічному зв'язку малюнків і набірно-друкарської полоси, в різноманітності побудови макета, в культурі сучасного шрифту. Видавничо-поліграфічна культура та новітні технології дозволили здійснювати складніші завдання. Сучасна стильова визначеність графіки складалася поступово в творчості значної групи видатних українських митців.

Прагнучи визначити місце української культури в загальносвітовому контексті, митці досліджували пам'ятки минулого, відкриваючи в них непересічні мистецькі цінності, здобуваючи в їх пластичній мові форми та методи, які вони поєднували з надбанням новітніх художніх течій.

Намагання утвердити принципи «нового мистецтва», яке було відвертим антиподом класичній традиції, призводило до не об'єктивних оцінок. Потрібний був передусім час, який дозволив би, уникаючи зайвих емоцій, неупереджено оцінити як історію українського книжкового мистецтва, так і його сучасний стан.

Феномен мистецтва української графіки існує в ситуації війн і революцій, національного відродження й економічної розрухи. Українська книжкова графіка демонструє поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей художнього процесу.

ДЖЕРЕЛА

1. Асеева Н. Етюди мистецтвознавця / Н. Асеева // Хроніка-2000; Український культурол. альманах. — К., 1995. — Вип. 2–3.
2. Валуєнко Б. Архітектура книги / Б. Валуєнко. — К. : Мистецтво, 1976. — 344 с.
3. Гиленсон П. Справочник технического редактора / П. Гиленсон. — К., 1978. — 368 с.
4. Лагутенко О. Українська графіка ХХ століття: проблеми нового вигляду історії / О. Лагутенко // Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку. — К. : Академія мистецтв України, 2000. — С. 41–42.
5. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / О. Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 240 с.

6. Левчук Л. Футуризм: історія, теорія, мистецька практика / Л. Левчук // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 24.
7. Лесняк В. Графический дизайн (основы профессии) / В. Лесняк. — К.: Биос Дизайн Бук, 2009. — 416 с.
8. Ляхов В. Очерки теории искусства книги / В. Ляхов. — М., 1971.
9. Пальмов В. Про мої роботи / В. Пальмов // Українські авангардисти як теоретики і публіцисти. — К., 2005.
10. Сидоров А. Книга как объект изучения / А. Сидоров // Книга в России. — М., 1924.
11. Фаворский В. Рассказы художника-гравера / В. Фаворский. — М., 1976.
12. Шпаков А. Художник і книга / А. Шпаков. — К., 1973. — 254 с.
13. Юльген П. Патиж — Москва / П. Юльген // Москва — Париж 1900–1930. Каталог выставки 3 июня — 4 октября 1981. — М., 1981.
14. Янсон Х. Основы истории искусств / Х. Янсон, Э. Янсон. — СПб., 1996.

Статья посвящена культуре создания книжки как важному аспекту современного пластического искусства. Понятие «искусство книги» охватывает широкую область художественного и издательского профессионализма; любое издание является специфической пространственной системой со своими законами внутренней организации. Прослежен процесс развития украинской графики XX века в целом и в конкретных художественных явлениях, произведениях искусства, характеризующийся постоянным взаимодействием интернационального и национального, обобщенного и особенного, нового и традиционного. Особо отмечается, что на развитие нового искусства графики повлияла переоценка эстетических качеств национального искусства.

Ключевые слова: *исследования, культура, книга, искусство, издательство, профессионализм, национальные традиции, эстетика.*

The article is devoted to the creation culture of book as an important factor in contemporary plastic art. Indeed the concept of "book art" covers big area of belles-lettres and professional publishing; any publication is a specific spatial system with its own laws of internal organization. It is traced the process of development of the Ukrainian graphic art of the 12th century in general and in specific art events and artistic works, which is characterized with constant interaction of international and national, general and specific, modern and traditional. The development of the new graphic art was especially influenced by revaluation of aesthetic qualities of national art.

Key words: *research, illustration, culture, images, book art, professional publishing, national traditions, aesthetics.*

УДК 78.04 (477)

Зінська Т В.,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат мистецтвознавства

МУЗИЧНІ КОНКУРСИ ТА ФЕСТИВАЛІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЕКТУВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються особливості функціонування та розвитку музичного конкурсно-фестивального руху в контексті його соціокультурного впливу в умовах розбудови України часів незалежності. Дані заходи у сфері академічного музичного мистецтва розглядаються з позицій соціокультурного проектування та мистецької актуальності в умовах сьогодення.